

Rodna perspektiva i učešće žena u dijalogu o normalizaciji

Savet za inkluzivno upravljanje (CIG) organizovao je 3. marta 2023. u Tirani, Albanija, okrugli sto za grupu predstavnika političkih partija, poslanika i organizacija civilnog društva iz Srbije i Kosova, kako bi započeli dijalog o pitanjima rodne perspektive u kontekstu dijaloga Kosova i Srbije, kao i mogućnosti za unapređenje značajnije inkluzije žena u samom procesu. Učesnici su preporučili da bi rodna perspektiva trebala da bude razmatrana u budućim procesima, naročito u onim oblastima gde je uticaj na jedan od polova nesrazmerno velik, te da bi više žena trebalo da bude uključeno u proces dijaloga.

Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija: Žene, mir i bezbednost, usvojena pre 23 godine, doprinela je globalnom jačanju svesti vezane za rodna pitanja. Prošli sukobi i postkonfliktne situacije su pokazali da žene imaju suštinsku u procesima izgradnje mira. Međutim, njihova uloga je još neophodnija za održavanje mira. Ova pitanja su često zapostavljena od strane lidera, koji su više usmereni na pitanja kao što su status ili postizanje političkih pobeda. Dakle, sa učešćem žena u procesima pregovaranja i implementacije, kao i uz uključivanje rodne perspektive, sporazumi su obično sveobuhvatniji, održiviji, a sama njihova implementacija je lakša. Ostaje pitanje kako ove prakse i perspektive uključiti u tekući dijalog Srbije i Kosova. Učesnici su izneli nekoliko predloga u vezi sa tim.

Perspektive i predstavljanje

Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija poziva sve aktere koji su uključeni u pregovore i implementaciju mirovnih sporazuma da primene i rodnu perspektivu. Uprkos doprinosu jačanju svesti o značaju rodne perspektive u oblasti mira i bezbednosti, ona ne definiše šta je rodna perspektiva, niti kako je treba primeniti u kontekstu mirovnih procesa. Od 1990. do 2000. godine, samo 11 posto mirovnih sporazuma je pominjalo žene.¹ Posle 2000. godine (do 2015. godine), preko 27 procenata je pominjalo žene. U mirovnim procesima između 1992. i 2019. žene su činile „u proseku 13 odsto pregovarača, 6 odsto posrednika i 6 odsto potpisnika velikih mirovnih procesa širom sveta”²

Glavne rodne odredbe u mirovnim sporazumima bile su a) rodne kvote za političko predstavljanje i zapošljavanje u izvršnoj vlasti, b) postkonfliktna pitanja i tranziciona pravda, c) mere za borbu protiv nasilja nad ženama, i d) ekonomsko osnaživanje i razvoj žena i pitanja vezana za vlasništvo nad zemljištem i nasledna prava.³

¹ Christine Bell, “Text And Context: Evaluating Peace Agreements for their ‘Gender Perspective’”, Research Paper, UN Women, New York, October 2015, str. 13

² “Women’s Participation in Peace Processes”, Council on Foreign Relations, <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/peace-and-security/facts-and-figures>

³ The Global Study on the implementation of the United Nations Security Council Resolution 1325, UN Women, New York, 2015, str. 37-63

Istraživanja pokazuju da su rodne odredbe u sporazumima verovatnije kada su žene deo pregovora. Prisustvo žena u procesima kojim se postavlja agenda za pregovore je važno u političkom smislu. Žene su bile uključene u mnoge zvanične pregovore, uključujući Burundi, Avganistan, kao i u unutrašnji dijalog u Demokratskoj Republici Kongo. Preporuke žena na ovim forumima uključivale su sledeće: minimalnu kvotu od 30 odsto za žene u procesima odlučivanja, zakonske garancije za ženska prava i jednak tretman, posebne mere koje obezbeđuju reintegraciju raseljenih žena, prava žena na vlasništvo nad imovinom i nasleđivanje, i kraj nekažnjavanja počinioca rodni krivičnih dela. U Burundiju, Severnoj Irskoj, Kolumbiji i Gvatemali, žene su uspele da ugrade neke od ovih predloga u konačne mirovne sporazume.⁴

Na Balkanu, s druge strane, mnogi su bili kritični prema odsustvu žena u Dejtonskom procesu, kao i uticaju modela etničke podele koji se primenjuje u Bosni i Hercegovini na rodna pitanja.

CIG je sproveo istraživanje dokumenata koji su proizašli iz procesa. Utvrđeno je da je iz pregovaračkog procesa koji je trajao više od 10 godine proizašlo 50 dokumenata, ukupnog obima oko 150 stranica. Ovih 50 dokumenata mogu se grupisati u 21 sporazum od kojih je 9 sprovedeno, 6 u velikoj meri sprovedeno, 4 delimično sprovedeno, a 2 nisu sprovedena. Ukupno je sprovedeno oko 80 odsto briselskih sporazuma. Kada jedni kažu da su Srbija i Kosovo postigli 33 sporazuma, a drugi 36 ili 47, i jedni i drugi su u pravu. Neki smatraju sporazumom svaki od oko 50 dokumenata koje su strane pregovarale. Ali nisu svi ovi dokumenti sporazumi; neki su modifikacije sporazuma, revizije, nadogradnje i planovi implementacije. Na primer, Sporazum o slobodi kretanja sastoji se od četiri dokumenta: osnovnog sporazuma potpisanog 2011. i tri „revizije“ 2016, 2017. i 2022. Takođe postoji oko 18 sertifikata, od ukupno 52, koji su međusobno priznati, ali o njima se pregovaralo u različitim fazama dijaloga. U ovom istraživanju, na primer, svi sertifikati su obuhvaćeni Sporazumom o privrednim komorama, jer su komore u velikoj meri bile zadužene za njihovo pregovaranje. Ali sporazum o ADR sertifikatu⁵ je pregovaran odvojeno i smatra se posebnim sporazumom.

Ovaj dokument je grupisao briselske dokumente u 21 osnovni sporazum. Na koji način je to urađeno? Grupisanjem pojedinačnih dokumenata u oblasne sporazume. Na primer, sporazumi o integraciji policije, integraciji civilne zaštite i o regionalnom komandantu policije na severu Kosova, grupisani u jedan osnovni sporazum: *Integracija srpskih bezbednosnih struktura na severu Kosova*, jer se svi uklapaju u oblast bezbednosti a o svemu su pregovarani u isto vreme u Briselu. Ali, na primer, sporazum o mostu u Mitrovici nije uključen u slobodu kretanja, jer, pored elemenata slobode kretanja, sadrži i odredbu o „razgraničenju“ između Južne Mitrovice i Severne Mitrovice, a takođe je i pregovaran kao poseban sporazum.⁶

Istraživanje je takođe otkrilo da rodna perspektiva nije bila deo dijaloga. Neki od sporazuma, kao što je integracija srpskih bezbednosnih struktura na severu Kosova, doveli su žene u nepovoljniji

---

⁴ Ibid

⁵ ADR sertifikati - sertifikati za vozače i sertifikati za vozila. Sporazum je zasnovan na Konvenciji UN o ADR sertifikatima (Sporazum od 30. septembra 1957. o međunarodnom drumskom prevozu opasnih materija) i međunarodnim i evropskim standardima za prevoz opasnih materija.

⁶ Vidi Shpetim Gashi, Igor Novakovic, Brussels Agreements Between Kosovo and Serbia. A Quantative Implementation Assessment, Friedrich Ebert Foundation, 2020, <http://www.cigonline.net/wp-content/uploads/2021/02/17009-1.pdf>

položaj. Oko 700 radnih mesta u bezbednosnim strukturama Kosova dato je muškarcima. Učešće žena u dijalogu je takođe bilo beznačajno, posebno na pozicijama na kojima se donose odluke.

Ali celokupnom procesu je nedostajala odgovarajuća rodna ravnoteža, i žene Kosova i Srbije nisu bile dovoljno uključene u Briselski dijalog. Na strani EU situacija je bila bolja. Dve visoke predstavnice Unije za spoljnu politiku i bezbednost, Ketrin Ešton i Federika Mogerini, su vodile dijalog. Osim Edite Tahiri, koja je bila glavni pregovarač Kosova, delegacije Srbije i Kosova su uglavnom bile sastavljene od muškaraca. Jedna od učesnica je primetila da, iako više žena učestvuje u tehničkim diskusijama, taj broj je i dalje znatno manji od broja muškaraca, dodajući da „žene uopšte nisu bile prisutne u oko 60 odsto diskusija“.

„To mora da se promeni, i to brzo.“ „Nemoguće je razgovarati o ulozi žena u dijalogu ako ne razgovaramo o položaju žena u društvu“, naglasila je jedna od učesnica. Dijalog treba da odražava bolju rodnu zastupljenost ne samo u procesu, već i u kreiranju domaćih politika. Iako su mnogi priznali da je situacija za žene sada bolja u Srbiji i na Kosovu, napredak nije bio lak. To je bio dugotrajan proces, uglavnom pomognut međunarodnim institucijama, ali i željom Srbije i Kosova da postanu deo evropske političke i bezbednosne arhitekture. Na primer, ključna promena se desila kroz nove izborne zakone usvojene uz pomoć OEBS-a, kojima su uspostavljene kvote za minimalni zastupljenost žena.

Ovi afirmativni zakoni i na Kosovu i u Srbiji pomogli su ženama da dobiju više prostora u nacionalnom političkom mejnstrimu. Ipak, to nije dovoljno, jer Zakoni o rodnoj ravnopravnosti propisuju kvotu od 50% za žene, dok izborni zakoni u Srbiji i na Kosovu nisu (u potpunosti) harmonizovani i propisuju kvote od najmanje 40% odnosno 30% „za manje zastupljeni pol“. Mnoge političarke su postale važne u političkom životu prvo kroz kvote, da bi potom uspostavile sopstvene političke profile, rekao je učesnik. „Njihov javni imidž je snažan i neke su postali uticajni lideri.“ To je čak postao i trend, posebno na Kosovu, gde izborni sistem sa otvorenim listama omogućava kandidatima (a stoga i ženama) da direktno dobiju pojedinačne glasove i tako postanu nezavisnije od stranačkih rukovodstava u kojima gotovo u potpunosti dominiraju muškarci. U Srbiji se izborni sistem i dalje zasniva na zatvorenim listama, što omogućava rukovodstvu stranaka da određuje liste kandidata. Jedan učesnik je predložio da Srbija takođe „otvori izborne liste“.

Uprkos ovom napretku, rodna nejednakost i dalje je na visokom nivou u oba društva.

Učesnici su preporučili da dijalog u narednim fazama omogući da značajniji procenat žena bude uključen u pregovaračke delegacije, kao i u procesu implementacije.

Učesnica je istakla da uključivanje žena u pregovaračke procese povećava šanse za mir. Neki su bili skeptični u vezi sa tim. „Ne radi se samo o predstavljanju, već i o tome šta donosite na sto“, odgovorio je učesnik. „Nisam siguran da bi prisustvo Vjose Osmani ili Ane Brnabić za stolom donelo značajne promene. Drugi govornik je insistirao da „nema razlike između poslanika na Kosovu, jer i muškarci i žene imaju prilično sličan pogled na dijalog“. Ali većina drugih je rekla da bi snažnije uključivanje žena napravilo značajnu razliku u procesu i njegovim ishodima.

Mnogi su naglasili da fokus treba da bude na inkluziji. „Dijalog između Beograda i Prištine deo je šireg procesa koji bi takođe trebalo da uključi normalizaciju između muškaraca i žena“, tvrdila je jedna učesnica. Kada se ratovi završe, njihovi ishodi više utiču na žene nego na muškarce. Ona je rekla da nije dovoljno samo prekinuti sukobe i ratove. Bez značajnijeg učešća žena u posleratnim procesima, „nema mira, već postoji samo odsustvo rata“. Drugim rečima, bez uključivanja žena u dijalog, neće biti značajne normalizacije unutar i između Kosova i Srbije. „Muškarci odlučuju kada će krenuti u rat, i kada sklopiti mir“, obično potpisujući parče papira. Ali „postizanje mira je na ramenima žena“, koje su obično „fokusrane na životna pitanja“. Jedna učesnica je naglasila da se to može ilustrovati načinom na koji lideri šalju poruke o dijalogu. „Oni idu u Brisel i kažu da ćemo pobediti, umesto da kažu da ćemo postići dogovor. To je narativ moći i treba ga promeniti.“ Ponekad je diskurs sve, jer je ključan za obezbeđivanje šireg društvenog prihvatanja sporazuma i implementacije. „Bilo bi dobro uključiti žensku perspektivu oko moći – da moć bi trebalo da bude nešto što se „deli“, što je suprotno uobičajenoj perspektivi većine muškaraca „moći nad nekim/nečim“.

Drugi učesnik je rekao da se ponekad cela priča oko rodnog balansa i perspektive svodi na puko dodavanje žena u proces. „Ovde se radi o društvenoj transformaciji, a ne samo o ispunjavanju propisa“. Učesnik se osvrnuo na učešće žena u politici, i istakao je da su „žene zaglavljene u svojim društvenim ulogama, što im otežava da budu uključene u druge sfere“. „Nemoguće je razgovarati o ulozi žena u dijalogu ako ne razgovaramo o položaju žena u društvu. Da bi povećale njihov uticaj, naveli su neki, žene bi trebalo da budu deo procesa, sa dovoljnom moći da oblikuju odluke. Učesnik je naglasio da je dijalog je u dijalogu veoma nedostajala zastupljenosti žena iz lokalne srpske zajednice na Kosovu. „Očigledno je da neka pitanja koja se tiču njih nedostaju u dokumentu koji je predložila EU.

Rodna perspektiva u dijalogu Srbije i Kosova

Sporazum Srbije i Kosova jeste sporazum o normalizaciji, ali normalizacije nema bez rodne perspektive. U ovoj fazi i sa trenutnom strukturom procesa (fokusiranom na lidere), teško je očekivati bilo kakvu promenu, osim možda u fazi implementacije. Jedna od učesnica je pitala kako uključiti više žena u dijalog, ili alternativno kako razgovarati o elementima dijaloga i njegovim zaključcima kroz neki dodatni format. Drugi su se takođe osvrnuli na nedostatak transparentnosti u dijalogu.

Drugi učesnik je predložio alternativni predlog. Umesto da se zahteva preustrojavanje procesa, mogao bi postojati mehanizam koji bi obezbedio alternativnu reviziju dogovorenih elemenata iz rodne perspektive. Ova vrsta revizije mogla bi da obezbedi i mehanizam za uključivanje rodnih pitanja i rodnih perspektiva u sporazume i, kroz nju, potencijalni uticaj na sledeće faze procesa. „Reviziju treba da obavi rodno izbalansirana grupa i treba da pruži perspektivu o tome kako sporazum(i) utiču na jednakost“.

Mnogi učesnici su se složili, ističući da bi to pokazalo da postoje alternativni pristupi, ali i izostavljena pitanja koja bi, ako budu uključena, značajno povećala šanse za mir i saradnju. Neki su naglasili da bi se situacija mogla poboljšati ako bi rodno orijentisana revizija uticala na dijalog i njegove rezultate.

Jedna od učesnica je naglasila da i ako se ovaj plan ostvari, rezultati neće doći odmah. Ali dugoročno, mogla bi da se napravi prava promena. Ona je naglasila da je najvažnije imati muškarce koji donose odluke i sklapati partnerske odnose sa njima. „Partnerstvo sa takvom vrstom ljudi nam je dalo priliku da napravimo sav napredak u proteklih 30 godina i svi imamo takve kontakte. Dakle, rodno orijentisana revizija mora da bude distribuirana i podržana i od strane muškaraca koji donose odluke.

Učesnici su raspravljali o tome kako materijalizovati rodno orijentisanu reviziju dogovorenih dokumenata. Neki su predložili stalnu radnu grupu koja će sagledati dijalog i revidirati nacрте sporazuma iz rodne perspektive. Drugi su naglasili da su mnogi od njih političari i da bi lojalnost njihovim partijama mogla biti u suprotnosti sa vršenjem revizije na stalnom nivou. „Bili bismo primorani da biramo između lojalnosti polu i lojalnosti partiji. Oni koji nisu političari su takođe rekli da se svakodnevno bave dijalogom i da bi mogli više da doprinesu u formatu koji bi bio manje formalan.

Učesnici su se složili da bi najbolji način bio da se ova diskusija nastavi i kroz formalne, ali posebno kroz neformalne napore, kao što je ovaj okrugli sto, jer omogućava veću inkluzivnost i otvorene diskusije. Neformalni format omogućava učesnicima da iznesu više pitanja za zvanični dijalog. Učesnici su se složili da bi diskusija o rodnoj inkluziji i rodnoj ravnopravnosti trebalo da postane centralni aspekt političke debate i kreiranja politika u Srbiji i na Kosovu.

Učesnici su potom uradili vežbu „revizije“ predloga EU za normalizaciju.

Učesnici

Abecednim redom

Gresa Baftiu, predstavica na Kosovu, Savet za inkluzivno upravljanje
Gordana Čomić, bivša ministarka za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije
Blerita Deliu Kodra, poslanica u Skupštini Kosova, Demokratska partija Kosova
Nataša Gaćaša, međunarodna sekretarka, Socijalistička partija Srbije
Shpetim Gashi, potpredsednik, Savet za inkluzivno upravljanje
Ardian Gjini, zamenik predsednika, Alijansa za budućnost Kosova
Dušan Jovanović, međunarodni sekretar, Ne davimo Beograd
Mimoza Kusari Lila, poslanica u Skupštini Kosova, Pokret Samoopredeljenje
Shqipe Mjekiqi, potpredsednica, Demokratski savez Kosova
Igor Novaković, predstavnik u Srbiji, Savet za inkluzivno upravljanje
Fitore Pacolli, poslanica u Skupštini Kosova, Pokret Samoopredeljenje
Cristina Plesoianu, oficir za politička pitanja, UNMIK
Jovana Radosavljević, izvršna direktorka, Nova društvena inicijativa
Sanda Rašković Ivić, poslanica u Skupštini Srbije, Narodna partija
Alex Roinishvili Grigorev, predsednik, Savet za inkluzivno upravljanje
Dragan Šormaz, bivši poslanik u Skupštini Srbije, Srpska napredna stranka
Sanja Sovrlić, novinarka
Jeta Statovci, poslanica u Skupštini Kosova, Pokret Samoopredeljenje
Javiera Thais Santa Cruz, savetnica za rodna pitanja, UNMIK

Visar Ymeri, izvršni direktor, Musine Kokollari Institut

ⁱ Okrugli sto je podržala Misija privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu. Izveštaj predstavlja kratak rezime diskusija i ne odražava nužno stavove pojedinačnih učesnika, CIG-a i Ujedinjenih nacija.